

Hastaların Hekime Gelmeden Önce Uyguladıkları Alternatif Tedaviler

The Complementary and Alternative Treatments Applied By the Patients before Coming to the Doctor

● Nuri Şengüleroğlu¹, ● Eren Kıdık¹, ● Merve Betül Özdemir¹, ● Ayşe Mıdık Özpak¹, ● İzzet Fidancı¹,
● Duygu Yengil Taci¹, ● İsmail Arslan¹, ● Oğuz Tekin¹

¹ Ankara Eğitim ve Araştırma Hastanesi, Aile Hekimliği Kliniği

Öz

Amaç: Çalışmamızda aile hekimliği polikliniklerine gelen hastaların kullandığı geleneksel ve tamamlayıcı tıp tedavileri, bu tedavilere başlama şekilleri, tedavileri kullanma sebepleri, görülen etkiler ve alternatif tıp hakkındaki genel görüşlerinin kaynaklarının değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

Gereç ve Yöntem: Mart 2016 – Ağustos 2016 tarihleri arasında S.B. Ankara Eğitim ve Araştırma Hastanesi Bahçelievler, Ulus ve Hüseyin Gazi Aile Hekimliği Polikliniklerine başvuran geleneksel ve tamamlayıcı tıp tedavi yöntemlerini uyguladığını belirten ve çalışmada yer almayı kabul eden kişiler çalışmaya alınmıştır. Katılımcılara "Hekime Gelmeden Önce Uygulanan Alternatif Tedaviler" konulu anket çalışması uygulanmıştır. Verilerin istatistiksel analizi SPSS 15.0 paket veri programıyla yapılmıştır.

Bulgular: Çalışmaya 52 kadın ve 52 erkek hasta olmak üzere toplam 104 kişi dahil edilmiştir. Hastaların en sık kullandığı geleneksel ve tamamlayıcı tıp tedavilerinin fitoterapi, akupunktur, kupa ve sülük olduğu bulunmuştur. Tedavi alanların çoğu hekim muayenesinden sonra kullanmaya başladıklarını belirtmişlerdir. En sık kullanım sebepleri kilo verme, baş ağrısı, öksürük, hiperlipidemi, dispepsi ve kabızlıktır. Katılımcılar geleneksel ve tamamlayıcı tıp tedavileri büyük ölçüde arkadaş, tv/radyo ve aileden öğrenmişlerdir. Tedavi sonucunda görülen etki çoğu kişi tarafından yararlı olarak değerlendirilmiştir.

Sonuç: Geleneksel ve tamamlayıcı tıp tedavi yöntemlerinin kullanımı toplumda yaygınlaşmaktadır. Hastaların bilgilendirilmesi ve tedavilerin doğru şekilde yapılabilmesi için sağlık çalışanlarına büyük görev ve sorumluluk düşmektedir.

Anahtar kelimeler: Geleneksel ve tamamlayıcı tıp, fitoterapi, akupunktur, kupa

Abstract

Objective: Our study aims to evaluate the complementary and alternative treatments applied by the patients before coming to family medicine polyclinics, the ways of starting these therapies, the reasons for using the treatments, the effects seen and the reasons of their general views on complementary and alternative treatments.

Material and Method: The patients who applied to Ministry of Health, Ankara Training and Research Hospital, Ulus and Hüseyin Gazi Family Medicine Polyclinics between March–August 2016, stated that they used complementary and alternative treatment methods, and accepted to take part in the study are included in the study. Applicants were conducted the questionnaire named "Alternative Treatments used Before Doctor Consultation". The data were analyzed by SPSS 15.0 packet data program.

Findings: 104 patients in total of whom 52 were female and 52 were male, were included in the study. The most used complementary and alternative treatment methods by the patients were found to be phytotherapy, acupuncture, cupping and hirudotherapy. Many of the patients stated that they started to use those methods after doctor consultation. Those methods were mostly used for weight-loss, headache, cough, hyperlipidemia, dyspepsia and constipation. The participants learned those complementary and alternative treatments from their friends, tv /radio and their families majorly. Many of the patients evaluated the effects of those treatments as useful. The source of general opinion about alternative treatments were demonstrated as neighborhood, television and family.

Results: The use of complementary and alternative medicine treatments is becoming popular in the population. Healthcare professionals bear tremendous responsibility in order to acknowledge patients and to apply the treatments correctly for proper indications.

Keywords: complementary and alternative medicine, phytoterapy, acupuncture, cupping therapy

GİRİŞ

Geleneksel ve tamamlayıcı tıp tedavi uygulamaları yakın zamana kadar modern tıp çevrelerince kabul edilmemekteydi. Ancak daha sonrasında akupunktur ve ardından da fitoterapi uygulanmaya başlandı. Geleneksel ve tamamlayıcı tıp tedavileri, geleneksel tedavilere ek olarak kullanılırken alternatif tedaviler geleneksel tedavilerin yerine kullanılan yöntemler olarak bilinmektedir. Geleneksel ve tamamlayıcı tedavileri tercih eden kişiler genellikle sağlık durumlarını güçlendirmek, kronik hastalıklarının semptomlarını geriletmek ya da tıbbi tedavilerin yan etkilerini azaltmak için bu seçeneklere başvururlar.^[1-4] Çalışmamız, hastaların hekime gelmeden önce uyguladıkları alternatif tedavileri incelemek amacıyla planlanmış ve yürütülmüştür.

GEREÇ VE YÖNTEM

Çalışmamız tanımlayıcı tipte olup, Mart 2016 – Ağustos 2016 tarihleri arasında yapılmıştır. Anket çalışmasına başlamadan önce S.B Ankara Eğitim ve Araştırma Hastanesi Etik Kurulu'ndan 02.03.2016 tarih 0631 toplantı no ve 5287 numaralı onay alınmıştır. Çalışmamıza, Ankara Eğitim ve Araştırma Hastanesinin Bahçelievler, Ulus ve Hüseyin Gazi Aile Hekimliği Polikliniklerine başvuran geleneksel ve tamamlayıcı tıp tedavi yöntemlerini uygulamış çalışmaya katılmayı kabul eden 18 yaş üstü 104 kişi dahil edilmiştir. Geleneksel ve tamamlayıcı tıp tedavi yöntemi kullandığını belirten 104 kişiden 104'ü de çalışmaya katılmayı kabul etmiş olup, aydınlatılmış onam formunu imzalamışlardır.

Çalışmada; katılımcıların sosyodemografik özelliklerini, geleneksel ve tamamlayıcı ve tıp tedavi kullanım durumlarını, kullandıkları tedavileri, uygulama sıklıklarını, fayda görüp görmediklerini, bu tedaviler hakkındaki görüşlerini ve bu görüşlerin kaynaklarını sorgulayan, tarafımızca literatür taranarak hazırlanmış olan ve 22 soru içeren anket uygulandı.

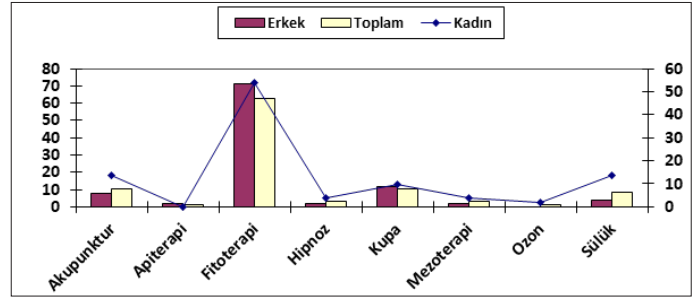
Hasta verileri SPSS 15.0 paket programına girilerek değerlendirilmiştir. Veriler deskriptif yöntemlerle (Ortalama, Standart Sapma, Sayı, Yüzde) tanıtılmıştır.

BULGULAR

Çalışmaya 52(%50) kadın ve 52(%50) erkek hasta olmak üzere toplam 104 kişi katıldı. Katılımcılardan erkeklerin yaş ortalaması $48,1 \pm 14,1$ (min:19, max:64), kadınların ise $46,3 \pm 12,5$ (min:22, max:62) idi. Katılımcıların yaşadığı yere göre dağılımları; ilde yaşayan %72,1, ilçede yaşayan %26,9, köyde yaşayan %1 idi. Eğitim düzeylerine bakıldığında ise katılımcıların %2,9 ilkököl, %10,6 ortaokul, %50 lise ve %36,5 üniversite mezunu idi.

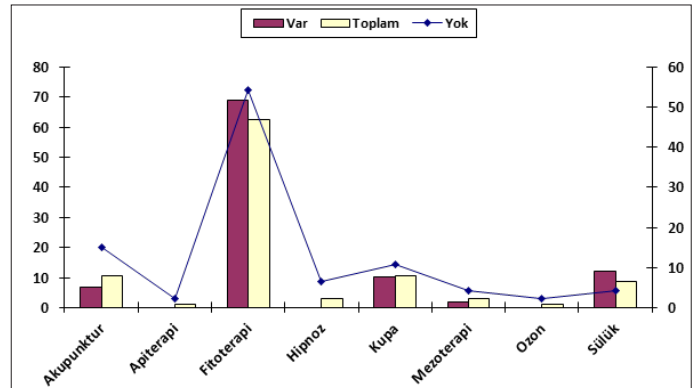
Hastaların çoğunluğunun fitoterapi (%62,5) yöntemlerine başvurduğu ve azalan sırasıyla akupunktur (%10,6), kuru/yaş kupa (%10,6), sülük (%8,7), hipnoz (%2,9), mezoterapi (%2,9), apiterapi (%1,0) ve ozon (%1,0) tedavilerini aldıkları gözlenmiştir. Cinsiyete göre alternatif tedavi tercihlerine baktığımızda fitoterapi uygulayan erkekler (%71,2), kadınlara (%53,8) göre belirgin oranda fazla idi, diğer yöntemlerin

dağılımları **Grafik 1**'de gösterilmiştir. Fitoterapi alanlarda en sık kullanılan %6,2 ile çörek otu idi ve %72,1'i il merkezinde %29,2'si ise ilçede yaşamaktaydı.

Grafik 1. Alternatif tedavi kategorilerinin cinsiyete göre yüzde(%) dağılımı

Kronik hastalığı olanlarda en sık başvuru alan alternatif tedavi yöntemleri **Grafik 2**'de gösterilmiştir. Çalışmaya katılan hastaların 46'sında (%44,2) kronik hastalık bulunmazken 58'inde (%55,8) kronik hastalık vardı.

Grafik 2. Kronik hastalık olma durumu - alternatif tedavi yüzde(%) kategorisi

Katılımcılarda kronik hastalık varlığı Hipertansiyon, Diyabetes Mellitus, Koroner Kalp Hastalığı, KOAH/Astım ve diğer seçenekleriyle tanımlanmıştır. Birden fazla kronik hastalığı olanlarda Kronik Hastalık - 2 ifadesi kullanılmıştır. Diğer seçeneğinde ise bulunan hastalık yazıyla belirtilmiştir. Kronik hastalık tanıları değerlendirildiğinde; dağılım %31,0 (n=18 kişi) Hipertansiyon, %17,2 (10 kişi) Diyabetes Mellitus, %6,9 (4 kişi) KOAH/Astım, %6,9 (4 kişi) Koroner Kalp Hastalığı ve %37,9 (22 kişi) Diğer şeklindedir.

Katılımcılardan 52'sinde tek kronik hastalık mevcutken, 6 hastada iki kronik hastalık vardı. Çalışmamıza katılan 8 kişi ilk kez alternatif tedavi uyguladıklarını belirtirken, 96'sı daha önce de alternatif tedavi uyguladığını belirtmiştir. Daha önce alternatif tedavi alanlardan 61'ine fitoterapi, 10'una akupunktur, 9'una sülük, 8'ine kupa, 3'üne hipnoz, 3'üne mezoterapi, 1'ine apiterapi ve 1'ine ozon tedavisi uygulanmıştır. Önceden alternatif tedavi kullanmış olanların örneklemimizdeki oranı %92,3'tür.

Toplamda 9 hastaya (%8,7) sülük tedavisi verilmiştir. Bu hastaların %66,7'si tedaviyi haftada bir kez kullanmıştır. Hastaların alternatif tedaviye başlama şekilleri doktordan gelmeden önce ve doktordan geldikten sonra şeklinde sınıflandırılmıştır. Toplamda 28 hasta (%26,9) doktora gelmeden önce, 76 hasta (%73,1) ise doktora geldikten sonra, doktor tavsiyesi olmadan alternatif tedavi kullanmaya başlamıştır. Fitoterapi alanların %29,2'si (19 kişi) doktordan önce ve %70,8'i (46 kişi) doktordan sonra alternatif tedavi kullanmıştır.

Katılımcılardan 6 (%34,6) kişi arkadaş, 19 (%18,3) kişi tv/radyo, 17 (%16,3) kişi aile, 10 (%9,6) kişi gazete/dergi, 9 (%8,7) kişi doktor ve 9 (%8,7) kişi de diğer kaynakların önerisiyle alternatif tedavi kullanmıştır. Diğer seçeneğinde; 1 kişi (%1,0) aktar ve 8 kişi (%7,7) de internet önerisiyle bu tedavileri uyguladığını belirtmiştir. Hastaların alternatif ve tamamlayıcı tedavileri kullanma sebeplerinden en sık olanı kilo verme olup, toplamda 10 hasta (%9,6) bu amaçla tedavi almıştır. Diğer sık kullanım sebepleri arasındaysa öksürük (%3,8), hiperlipidemi (%3,8), dispepsi (%3,8), kabızlık (3,8) ve baş ağrısı (%1,0) bulunuyordu. Kullanım sebebi kronik hastalık varlığına bakılmaksızın cinsiyete göre ayrıldığındaysa erkeklerde en sık sebepler öksürük (%7,7), sırt ağrısı (%5,8), kabızlık (%5,8), kilo verme (%5,8), erektil disfonksiyon (%5,8) ve dispepsi (%5,8) olarak sıralanmıştır. Kadınlardaki sık kullanım sebepleri kilo verme (%13,5), baş ağrısı (%5,8) ve sigara bırakma (%5,8) idi.

Çalışmamızda alternatif tedaviyi kullanıldığında görülen etki yararlı, etkisiz ve zararlı olarak üçe ayrılmıştır. Görülen etki hastaların 78'inde (%75,0) yararlı, 24'ünde (%23,1) etkisiz ve 2'sinde (%1,9) zararlı olarak nitelenmiştir. En yüksek yarar oranları sülük (%88,9), fitoterapi (%81,5), mezoterapi (%66,7) ve hipnozda (%66,7) gözlenmiştir. Tedavi etkisizliği en yüksek oranda ozon (%100), akupunktur (%36,4) ve kupa (%36,4) tedavisinde bildirilmiştir. Zararlı etki 1 (%9,1) akupunktur ve 1 (%1,5) fitoterapi olmak üzere toplam 2 hastada belirtilmiştir. Çalışmaya katılan hastaların 26'sında (%22,2) alternatif tedaviye bağlı yan etki görülürken 76'sında (%75,0) böyle bir etki bildirilmemiştir. Fitoterapi alanlardan 20 kişide (%30,8) olumsuz etki ortaya çıkmıştır. Olumsuz etki görülen diğer tedavi grupları akupunktur, sülük ve mezoterapidir.

Hasta grubumuzda görülen başlıca olumsuz etkiler halsizlik (%11,5), baş dönmesi (%7,7), ağrı (%7,7), ishal (%7,7) ve kaşıntı (%7,7) idi. Bu etkilerden halsizlik, ishal ve kaşıntı sadece fitoterapi alanlarda bildirilirken ağrı yakınması da sadece akupunktur tedavisi alanlarda belirtilmiştir. Baş dönmesi akupunktur ve fitoterapi gruplarında gözlenmiştir.

TARTIŞMA

Türkiye'de ve dünyada hastaların kullandıkları geleneksel ve tamamlayıcı tıp tedavileri ile ilgili birçok çalışma yapılmıştır. Çalışmalarda uygulanan yaş gruplarına, hastalıklara, tedavi gruplarına, yürütülen zamana, değerlendirme ölçütlerine ve uygulanan yöntemlere göre verilerde farklılıklar oluşmuştur.

Tamamlayıcı ve alternatif tedavilerin kullanım sıklığı giderek artmaktadır. Harris ve ark.^[5] 2012'de yayınladıkları derleme çalışmasında 1979-2007 yılları arasında 15 ülkede 1 yıllık süreçte geleneksel ve tamamlayıcı tıp kullanım prevalansı %9,8-76,0 arasında bulunmuştur.

Çalışmamızda fitoterapi en sık tercih edilen alternatif tedavi olarak bulunmuştur. Hastalarımızın %62,5'i bu tedavi yöntemini kullanmıştır. Çetin ve ark.^[6] çalışmasında ise geleneksel ve tamamlayıcı tıp tedavi yöntemlerine başvuran hastaların %50'sinin bu tedaviyi aldıkları bildirilmiştir. Fitoterapinin kullanılan en sık yöntem olarak bulunmasının sebepleri kolay erişilebilirliği, kültürel ve geleneksel alt yapıyla uyumlu olması olabilir. Çalışmalar arasındaki oran farklılığı ise, örneklem büyüklüğü ve hastaların yaşadığı yerden etkilenmiş olabilir. Bizim çalışmamızda toplamda 104 hasta yer alırken, katılımcıların %72,1'i il merkezinde ikamet etmekteydi ve fitoterapi alan hastaların %29,2'si ilçede yaşamaktaydı, diğer çalışmada ise toplamda 300 kişi yer almıştır. Bu kişilerin tamamı il merkezinde ikamet etmektedir.

Çalışmamızda en sık kullanılan fitoterapi tekniği %6,2 ile çörek otu olmuştur. Şayir ve ark.^[7] Şişli Etfal Eğitim ve Araştırma Hastanesi Aile Hekimliği Polikliniğine başvuran 65 yaş üstü hastalarda yaptığı çalışmada ise en sık kullanılan yöntem olarak ıhlamur saptanmıştır. Çörek otu hiperlipidemi, öksürük tedavisi ve profilaktik amaçlı olarak kullanılmıştır. Çörek otunun kullanım sıklığının daha yüksek olmasının sebebi Türkiye toplumunda kültürel ve dini olarak kabul edilen bir yöntem olması olabilir. Verilerimize göre ikinci sıklıkta kullanılan fitoterapi yöntemi ise %4,6 ile papatyadır. Kullanım sebepleri dismenore, sinüzit ve uykusuzluk olarak bildirilmiştir. Algier ve ark.^[3] çalışmasında papatyanın hastaların %8,5'i tarafından kullanıldığı ve baş-boyun, akciğer, kolorektal ile meme kanserli kişilerde hastalıklarla savaşmak ve "belki işe yarar", "zararı olmaz" düşüncesiyle alındığı belirtilmiştir.

Verilerimize göre fitoterapi kullanım sebepleri arasında en sık olanlar kilo verme, öksürük, dispepsi ve hiperlipidemiydi. Lor ve ark.^[8] çapraz kesitsel çalışmasında ise en sık kullanım sebepleri karın ağrısı, dispepsi, soğuk algınlığı, hipertansiyon, hiperlipidemi ve diyabet tedavisi olarak bulunmuştur.^[9] Kilo verme, bizim çalışmamızda önemli bir kullanım sebebi iken diğer çalışmada yer almamasının nedeni, hastalarımızın yaş ortalamasının daha yüksek olması veya çalışmaların yürütüldüğü toplumların farklılığı olabilir.

Akupunktur kullanım sıklığı %10,6 olarak bulunmuştur. Barnes ve ark.^[4] 2002 yılında Amerika Birleşik Devletlerinde yaptığı çalışmada ise akupunktur tedavisinin geleneksel ve tamamlayıcı tıp tedavi kullananlar içindeki oranı %5,5 olarak gösterilmiştir. Xue ve ark.^[9] Avustralya'da yaptığı toplum tabanlı çalışmada ise, akupunktur tedavisi uygulanan hasta oranı %9,2 olarak bildirilmiştir. Akupunktur kullanım oranları toplumlar arasında farklılık gösterebilmektedir. Örneğin Çin'de 1950li yıllardan bu yana hastanelerde akupunktur üniteleri yer almaktadır.

Çalışmamızda akupunkturu en sık kullanım sebeplerinin kilo verme, sigara bırakma ve baş ağrısı olduğu görülmüştür. Frass ve ark.^[10] yaptıkları sistematik değerlendirmede akupunkturun öncelikli olarak ağrı tedavisinde kullanıldığını bildirmişlerdir. Joos ve ark.^[11] çalışmasında da iskelet-kas ağrılarında en sık uygulanan geleneksel ve tamamlayıcı tıp tedavi disiplini olduğu belirtilmiştir. Dünya Sağlık Örgütü'nün onayladığı yaklaşık 30 adet akupunktur endikasyonu bulunmaktadır.^[12]

Kupa tedavisinin uygulanma sıklığı %10,6 olarak bulunmuştur. Oral ve ark.^[13] çalışmasında ise %19,5 olarak raporlanmıştır. Bu durumun bizim çalışmamızda eğitim düzeylerinin daha yüksek olmasından kaynaklanabileceğini düşünmekteyiz.

Kupa tedavisi daha çok kas-eklem ağrıları ve bel fıtığını tedavi etmek amacıyla kullanılmıştır. Cao ve ark.^[14] yürüttüğü bir kupa tedavisi etkinlik incelemesinde uygulanan en sık hastalıklar arasında herpes zoster, fasyal paralizi, öksürük ve dispne, akne, bel fıtığı ve servikal spondilozis yer almıştır. Diğer çalışmada 1992-2010 yılları arasındaki 135 randomize kontrollü çalışma değerlendirilmiş ve geniş hasta serilerine ulaşılmıştır. Bu sayede bizimkine göre çok daha büyük ölçekli bir inceleme sağlanabilmektedir.

Çalışmamızda sülük (hirudoterapi) tedavisine başvuran hastaların oranı %8,7'dir. Başka bir çalışmada ise sülük tedavisini kullanan hastaların oranı %6,4 olarak bulunmuştur.^[15]

Çalışmamıza katılan kişilerin çoğu tedaviyi arkadaş (%34,6), tv/radyo (%18,3) ve aileden (%16,3) öğrenerek başlamıştır. Oral ve ark.^[13] çalışmasında geleneksel/alternatif tıp uygulaması kullanmış olanlara buna nasıl karar verdikleri sorulduğunda ilk sırada akraba, arkadaş ve komşu (%73,2) tavsiyesi ile kullanma yer almıştır. Bunu %42,6 ile TV radyo veya internetten etkilenecek tedaviye başlama izlemiştir. Efe ve ark.^[16] çalışmasında ise hastaların bu tedaviyi çevreden (arkadaş ve akrabalar), %16,5'inin televizyondan ve %13,7'sinin de internetten duyduğunu göstermiştir. Görülmektedir ki alternatif tedavi yöntemleri kullanımında en önemli etken bizim çalışmamızla paralel olarak arkadaş ya da akraba gibi yakın çevreden etkilenimdir.

Geleneksel ve tamamlayıcı tıp tedavilerin kullanımını çevre, tv/radyo ve internetten öğrenerek uygulayan hastalar yaygınlaşmaktadır. Sağlık çalışanlarının geleneksel ve tamamlayıcı tedavilerin kullanımıyla ilgili farkındalıklarının artması, kişilerin doğru bilgilere ulaşımının sağlanması ve hastanın hekimiyle ve ailesiyle iletişiminin dinamik olması gerekmektedir.

Çalışmaya alınan hastalar aile hekimliği polikliniklerine başvuran geleneksel ve tamamlayıcı tıp tedavi yöntemlerini kullanmış kişilerden oluşmaktadır. Diğer klinik branşlara başvuran hastaların çalışmada yer almaması toplumdaki hasta ve tedavi çeşitliliğinin tam olarak yansıtılmamasına neden olmuş olabilir.

Çalışmaya katılan toplam hasta sayısının az olması ve sadece polikliniğe başvuran hastalardan oluşması nedeni ile sonuçların topluma genellenebilmesini güçleştirmektedir.

SONUÇ

Geleneksel ve tamamlayıcı tıp tedavi yöntemlerinin kullanımı toplumda yaygınlaşmaktadır. Hastaların bilgilendirilmesi ve tedavilerin doğru şekilde uygun endikasyonlara uygulanabilmesi için sağlık çalışanlarına büyük görev ve sorumluluk düşmektedir.

Türkiye'deki geleneksel ve tamamlayıcı tıpla ilgili çalışma sayısı giderek artmaktadır. Bu çalışmaların çoğunluğunda tek bir tedavi yöntemi ya da kullanım sebebi üzerinde araştırmalar yapılmıştır. Ülkemizin geleneksel ve tamamlayıcı tıp tedavilerindeki genel durumunun gösterilebilmesi için daha büyük hasta serileri içeren çok merkezli randomize kontrollü çalışmaların yapılmasına ihtiyaç duyulmaktadır.

ETİK BEYANLAR

Etik Kurul Onayı: Çalışma için Sağlık Bakanlığı Ankara Eğitim ve Araştırma Hastanesi Etik Kurulu'ndan 02.03.2016 tarih 0631 toplantı no ve 5287 numaralı onay alınmıştır.

Aydınlatılmış Onam: Bu çalışmaya katılan hasta(lar)dan yazılı onam alınmıştır.

Hakem Değerlendirme Süreci: Harici çift kör hakem değerlendirmesi.

Çıkar Çatışması Durumu: Yazarlar bu çalışmada herhangi bir çıkarı dayalı ilişki olmadığını beyan etmişlerdir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışmada finansal destek almadıklarını beyan etmişlerdir.

Yazar Katkıları: Yazarların tümü; makalenin tasarımına, yürütülmesine, analizine katıldığını ve son sürümünü onayladıklarını beyan etmişlerdir.

KAYNAKLAR

1. Barnes J, Abbot NC, Harkness EF, Ernst E. Articles on complementary medicine in the mainstream medical literature: an investigation of MEDLINE, 1966 through 1996. *Arch Intern Med* 1999;159:1721-5.
2. Burstein HJ, Gelber S, Guadagnoli E, Weeks JC. Use of alternative medicine by women with early-stage breast cancer. *N Engl J Med* 1999;340:1733-9.
3. Algier LA, Hanoglu Z, Ozden G, Kara F. The use of complementary and alternative (non-conventional) medicine in cancer patients in Turkey. *Eur J Oncol Nurs* 2005;9:138-46.
4. Barnes PM, Powell-Griner E, McFann K, Nahin RL. Complementary and alternative medicine use among adults United States 2002. *Adv Data* 2004; 343:1-19.
5. Harris PE, Cooper KL, Relton C, Thomas KJ. Prevalence of complementary and alternative medicine (CAM) use by the general population: a systematic review and update. *Int J Clin Pract* 2012;66:924-39.
6. Çetin OB. Eskişehir'de Tamamlayıcı ve Alternatif Tıp Kullanımı. *Sosyoekonomi/ 2007-2 / 070205*.
7. Şayir TÇ, Karaoğlu SA, Toprak DE. Şişli Etfal Eğitim ve Araştırma Hastanesi Aile Hekimliği Polikliniği'ne başvuran 65 yaş üstü hastalarda polifarmasi ve tamamlayıcı tedavi kullanımlarının değerlendirilmesi. *Türk Aile Hek Derg* 2014;18(1):35-41.
8. Lor KB, Moua S, Ip EJ. Frequency and Perceptions of Herbal Medicine use among Hmong Americans: a cross sectional survey. *J Immigrant Minority Health* 2016;18(2):397-401.

9. Xue CC, Zhang AL, Lin V, Da Costa C, Story DF. Complementary and alternative medicine use in Australia: a national population-based survey. *J Altern Complement Med* 2007;13(6):643-50.
10. Frass M, Strassl RP, Friehs H, Müllner M, Kundi M, Kaye AD. Use and acceptance of complementary and alternative medicine among the general population and medical personnel: a systematic review. *Ochsner J*. 2012;12(1):45-56.
11. Joos S, Musselmann B, Szecsenyi J. Integration of complementary and alternative medicine into family practices in Germany: results of a national survey. *Evid Based Complement Alternat Med*. 2011;2011:495813.
12. World Health Organization list of common conditions treatable by Chinese and Acupuncture. Available at: <http://tcm.health-info.org/WHO-treatment-list.htm>. Erişim tarihi: 05/9/2016.
13. Oral B, Öztürk A, Balcı E, Sevinç N. State of opinions and use about traditional / alternative medicine who applied to family health center. *TAF Prevent Med Bull* 2016;15:75.
14. Cao H, Li X, Liu J. An Updated Review of the Efficacy of Cupping Therapy. *PLoS One*. 2012;7(2):e31793.
15. Kitai E, Vinker S, Sandiuk A, Hornik O, Zeltcer C, Gaver A. Use of complementary and alternative medicine among primary care patients. *Family Pract* 1998;15:411-4.
16. Efe D, Akça NK, Kiper S, Aydın G, Gümüş K. Hipertansiyonu olan bireylerin kan basıncını düşürmeye yönelik kullandıkları destekleyici yöntemler. *Spatula DD*. 2012; 2(4): 207-12.